

1. Beretning fra Arbejdstilsynet 1874

Arbejdstilsynet blev nedsat i overensstemmelse med bestemmelser i fabriksloven af 1873. Her blev det også bestemt, at arbejdstilsynet skulle afgive en årlig beretning til Indenrigsministeren. Beretningerne er trykt i Ministerialtidende B.

Ministerialtidende udkom første gang i 1871 og bestod indtil 1976 af to bind, A og B. A indeholder ministeriernes offentliggørelse af oplysninger, der kunne have offentlighedens interesse, B indeholder andre oplysninger, som ministerierne mente var hensigtsmæssigt at offentliggøre.

Beretningen for 1874, der er arbejdstilsynets første, omfatter også oplysninger fra sidste del af 1873. Se desuden kilde 28. Tabeller fra arbejdstilsynets beretning for 1874.

Forskjellige Meddelelser

Beretning

om

Arbejdstilsynets Virksomhed indtil Udgangen af Aaret 1874

(Afgiven i Henhold til Lov af 23de Mai 1873 § 12)

s. 199

Paa Grundlag af de gennem Amterne i Løbet af November Maaned indsendte, af de nævnte Arbejdsgivere udfyldte Skemata, der indeholdt Oplysninger om Bedriftens Art, og om hvorvidt der i samme beskæftigedes Personer indenfor de forskellige Aldersgrænser indtil det 18de aar, blev der truffen en foreløbig Afgørelse med Hensyn til hvilke Arbejdssteder der strax vilde være at inddrage under Tilsynets Kontrol; og der blev derefter ved en Skrivelse af 1ste December 1873 til samtlige Amtmænd tilstillet enhver enkelt af de Arbejdsgivere, hvis Bedrifter maatte betragtes som henhørende blandt de i Fabrikloven omhandlede Arbejdssteder, Meddelelse herom ledsaget af et Exemplar af selve Loven ...

s. 200

Efter de fremkomne Oplysninger var Bestanden af Fabrikerne den 1ste Decbr. 1873 følgende: *[se tabeller i kilde 28. Tabeller fra arbejdstilsynets beretning for 1874]*

Da Lovens Virkningsomraade begrænses af et saa elastisk, af forskellige Faktorer afhængigt Begreb som "fabrikmæssig Drift", er det en Selvfølge, at der i Begyndelsen har maattet være en vis Uensartethed tilstede fremkaldt ved de forskellige Øvrigheders afvigende Skjøn. Det har derfor maattet være en Opgave for Virksomheden *[dvs. arbejdstilsynet]* i det forløbne Aar at udjevne Uensartetheden, og føre Lovens Gjennemførelse videre paa det givne Grundlag.

s. 201

Derved har Antallet af de under Tilsynet inddragne Bedrifter (med de i samme beskæftigede Personer under 18 Aar) i Løbet af 1874 modtaget en ikke ringe Forøgelse, idet Tilsynet ved Udgangen af 1874 omfattede følgende Arbejdssteder, i hvilke der beskæftiges Personer under 18 Aar: *[se tabeller i kilde 28. Tabeller fra arbejdstilsynets beretning for 1874]*

s. 206

Ved Bestemmelsen i Lovens § 2 om Aldersgrænsen for Børn, hvis Arbejde i Fabriker tilstedes, blev det nødvendigt for Fabrikkerne at afskedige *de Børn under 10 Aar*, som havde fundet Beskæftigelse før Lovens Ikrafttræden. Som det af Oversigten over Antallet af de henimod Slutningen af 1873 i de forskellige Arter af Fabriker beskæftigede Personer under 18 Aar vil fremgaa, fandtes i Alt i de under Tilsynet henhørende Arbejdssteder 434 Børn under 10 Aar. *[se tabeller i kilde 28. Tabeller fra arbejdstilsynets beretning for 1874, s. 200]*

Dette udgjør i Forhold til det samlede Antal Børn

af Drengentalet18,9 pCt.

Pigeantalet 9,5 pCt.

Af det hele Antal 16,9 pCt.

For de enkelte Landsdele stillede Forholdet sig saaledes:

I Kjøbenhavn 15, 1 pCt.

Sjælland 19, 0 pCt.

Lolland-Falster 13,3 pCt.

Bornholm 3,5 pCt.

Fyn 22,8 pCt.

Jylland 15,2 pCt.

Sammenlignes de forskellige Arter af Bedrifter, vil det vise sig, at af det samlede Antal Børn under 10 Aar beskæftigedes

i Tobaks- og Cigarfabriker 71 pCt.

i Lervarefabrikerne 6,5 pCt.

i den textile Industri 6,5 pCt.

i Papirvare- og Tapetfabrikerne ... 5,8 pCt.

De andre Industrigrene møde med et forholdsvis ringe Antal Børn under 10 Aar - Noget, som t.Ex. er ligefrem paafaldende for Glasværkernes Vedkommende.

Det maa imidlertid her erindres, at en stor Del Fabriker allerede ved den Tid, fra hvilken de skematiske Oplysninger stamme, havde indskrænket, ja vel endog helt afskaffet Benyttelsen af Børn under den i Loven fastsatte Alder. Af denne Grund kunne de ovenfor meddelte Resultater ikke betragtes som en Angivelse af den virkelige Udstrækning, i hvilken Børn under 10 Aar tidligere have været benyttede. Den virkelige indskrænkende Indflydelse, som Fabrikloven har udøvet i denne Henseende, maa utvivlsomt vurderes betydelig højere.

Af denne Afskaffelse af Børn under 10 Aar i enkelte Kjøbstæder, hvor Antallet af de til Fabrikarbejdsfortjenesten trængende eller henviste Børn er forholdsvis ringe, i Øjeblikket kan have foraarsaget Fabrikanterne nogen Vanskelighed, lader sig vel ikke negte; dette Forhold stiller sig dog noget forskjelligt i de tvende Inspektorater, hvorfor disse her tages hver for sig.

I **1ste Inspektorat**^[1] fandtes i Oktober Maaned 1873: 226 Arbejdssteder, 197 Børn under 10 Aar, 919 Børn i Alderen 10-14 Aar; ialt 1116 Børn. – I de samme Fabriker fandtes i Slutningen af 1874 ialt 1043 Børn, altsaa en Tilbagegang paa 73 Personer. I en enkelte Art af Fabriker (Blomsterfabriker), som efter Lovens Ikrafttræden maatte indskrænke eller til dels ophøre med Brugen af Personer under 18 Aar, angives i øvrigt Grunden hertil at have været ikke de Paagjældendes Alder, men den Omstændighed, at Forældrene, der tilhørte den bedre stillede Del af Arbejderklassen, ikke vilde have deres Børn betragtede som Fabriksarbejdere.

s. 207

I øvrigt falder Nedgangen paa de sjællandske Tobaksfabriker (i 1873 i alt 166 Børn, i 1874 kun 129), og det er atter nærmest kun et Par af Kjøbstæderne, hvor denne forholdsvis ringe Afgang af Børn under 10 Aar har kunnet mærkes (i Roskilde saaledes en Afgang af 20).

I **2det Inspektorat**^[2] var Antallet af de Børn, der i Oktober 1873 arbejdede i 268 Fabriker, 1434, nemlig 1178 Dreng og 256 Piger; af disse vare 215 Dreng og 22 Piger, altsaa 237 Børn under 10 Aars Alderen. Ved Udgangen af 1874 arbejdede der i de samme 268 Fabriker ikkun 1214 Børn, nemlig 958 Dreng og 256 Piger, og Antallet var altsaa aftaget med 220 eller 15, 3 pCt. af det samlede Antal Børn i 1873.

Afgangen af Antallet af Børnene viser sig her at svare temmelig nøjagtigt til det Antal af Børn under 10 Aar (237), der i 1873 arbejdede i de 268 Fabriker, og det synes saaledes, at Fabrikanterne ikke have været i Stand til at erstatte den Afgang, de have haft paa Grund af Lovens Forbud mod Arbejde af Børn under 10 Aar, ved at antage Børn over denne Alder; men paa den anden Side have de Indskrænkninger, som Lovens foreskriver for Børnearbejdet i det Hele, altsaa heller ikke bevirket nogen Aftagen i Antallet af de Børn mellem 10 og 14 Aar, der arbejde i Fabrikerne. Mærkelig nok viser det sig, at der ingen Tilbagegang er sket i Antallet af Børn af Kvindekønnet under 14 Aar i det Aar, Loven har været i Kraft; dette hidrører sandsynligvis derfra, at Fabrikanterne, - der for øvrigt, naar undtages enkelte Fabrikationsgrene, saasom Blomsterfabriker, Pose- og Æskefabriker og til dels textile Fabriker, hellere ville benytte Dreng end Piger til at arbejde, - ikke desto mindre have søgt at erstatte Afgangen i Antallet af Børnene ved at antage Smaapiger over 10 Aar til Arbejde i stedet for Drengene under 10 Aar. Det er navnlig i Tobaksfabrikkerne at Aftagelsen af Antallet af Børnene viser sig stærkest, og hvor det paa Grund af at flere

Arbejder ikke egne sig til at udføres af Voxne, føles mest. Medens der saaledes i 59 Cigar- og Tobaksfabriker i 1873 arbejdede 775 Drenge og 103 Piger, altså i Alt 878 Børn under 14 Aar, arbejdede der i de samme Fabriker i Slutningen af 1874 kun 587 Drenge og 110 Piger eller i Alt 687 Børn, altsaa en Aftagen af 181 eller 20,6 pCt. af Antallet i 1873, hvilket ligeledes her nøjagtigt svarer til det Antal Børn under 10 Aar, der arbejdede i de 59 Cigar- og Tobakfabriker før Loven udkom.

De fleste Fabrikanter paa Fyn og Jylland, der anvende Børn i større Antal, beklage sig ogsaa over, at de have vanskeligt ved at tilvejebringe det til deres Bedrifter nødvendige Antal Børn, efter at Loven er traadt i Kraft. Det tør dog vistnok forudsættes, at denne Mangel kun er forbigaaende, og at Fabrikanterne ville søge paa andre Maader at erstatte Børnearbejdet.

I flere af de større Fabriker har man allerede gjort Skridt dertil. I en af de større Tobaksfabriker i Jylland har man saaledes indrettet sig ved en simpel Mekansime at lade samtlige 5 Spindeborde, der findes i Fabrikken, dreje af én voxen Mand, medens der tidligere til dette Arbejde benyttedes ét Barn til hvert Bord, altsaa 5 Børn om Formiddagen og 5 om Eftermiddagen, og der er derved sparet 10 Børns Arbejde. I den største Tobaksfabrik i Jylland har man endogsaa indrettet samtlige Spindeborde til at dreje ved Damp, hvorved man sparer 24 Børns Arbejde, og i en større Fabrik i Fyn agter man at følge dette Eksempel. En mere almindelig Maade at erstatte Børnbearbejdet paa er ved at anvende Voxne i Stedet, og navnlig anvendes der nu i mange Fabriker ældre Fruentimmere til saadanne Arbejder, hvortil der tidligere næsten udelukkende anvendtes Børn.

s. 208

Den omtalte Mangel paa Børn til Arbejde i Fabrikerne har, som det var at vente, bevirket, at disses Arbejde betales ikke lidet højere end for et Aar siden, og der har endog i de større Byer, hvor der findes et større Antal Fabriker, der anvende Børn, været en temmelig betydelig gradvis Stigning i Betalingen af Børne-Arbejdet. (Herfra maa dog undtages Kjøbenhavn, hvor Stigningen ikke synes at have været saa betydelig). Medens den Betaling, som Børnene tidligere fik i Dagløn for en halv Dags, altsaa 6 a 7 Timers Arbejde i Reglen varierede fra 5 Skilling for de mindre Børn til 8 Skilling for de større Børns Vedkommende, saa er Betalingen for en halv Dags Arbejde i Reglen (naar undtages nogle af de mindre Byer, hvor der kun findes en enkelt Fabrik, der anvender Børn, og hvor disse endnu betales med 5 a 6 Sk.) stegen til 8, 10 a 12 Sk., medens der er ikke faa Fabriker, hvor Halvdagsarbejdet, navnlig naar der arbejdes i Akkord, betales med indtil 16 Sk. og derover. Denne Omstændighed bidrager selvfølgelig ogsaa til, at Fabrikanterne ere tilbøjelige til at erstatte Børnene med ældre Arbejdere af Kvindekønnet til saadanne Arbejder, hvor dette nogenlunde let lader sig gjøre; thi der vil ikke i Reglen være nogen betydelig Forskjel mellem den Arbejds løn, som gives Børnene for 2 halve Dages Arbejde, og den, der gives ældre Fruentimmere for en hel Dag.

De Overtrædelser af det ufravigelige Forbud mod Anvendelse af Børn under 10 Aar, som ere blevne konstaterede ved Inspektionerne, ere alle blevne retlig forfulgte. I alt har der været foranlediget anlagt 21 Retsager, i hvilke Benyttelsen af Børn under 10 Aar har været enten den udelukkende eller Hovedgrunden til Sagsanlæggelsen.

Af de Bestemmelser (§§2, 5 og 9), ved hvilken Arbejdstiden for Børn reguleres, er utvivlsomt *Forbudet mod Natarbejde*, det vil sige Arbejde i Tiden mellem Kl. 8 Aften og Kl. 6 Morgen, den vigtigste.

De Bedrifter, i hvilken der tidligere regelmæssigt er anvendt Børn til afvekslende Dag- og Natarbejde, repræsenteres hertillands hovedsagelig kun af de kontinuerligt drevne Glasværker^[3], der ved Lovens Forbud mod at anvende Børn under 18 Aar til Natarbejde i det Hele taget have maattet foretage en

fuldstændig Forandring af Driften. Tidligere har Arbejdet i Glashytterne været drevet med to Hold voxne Arbejdere med en 10 a 11 Timers Arbejdstid, afvexlende Dag- og Nattimer, til hvilken der i et af Glasværkerne hørte 2 Hold Børn, i tvende andre 3 a 4 Hold Børn, der arbejdede 10 a 11 Timer ad Gangen. Det ugentlige Antal Arbejdstimer var saaledes som Regel et sted over 60, de andre Steder ca. 33 a 40, til hvilke da maa føjes et ubestemt, dog maaske ikke betydeligt Antal Extratimer, i hvilke Børnene bleve benyttede til at udfylde Pladser, som tilfældigvis blev ledige ved Forfald.

Den ved Lovens Ikrafttræden nødvendiggjorte Forandring af Driften har kun kunnet foretages ved en fuldstændig Ombygning af Hytterne, idet der, for at holde Produktionen uforandret, maatte skaffes Ovn-Stade til, at det dobbelte Antal Arbejdere paa engang kunde være i Virksomheden.

Efter Tilendebringelsen af Driftens Omordning arbejdes der i Hvidtglashtytterne nu kun i de 12 Dagtimer Kl. 6-6 (afbrudt af 1 Times almindeligt Ophold) med Børnene delt i to Hold, der skiftevis arbejde Formiddags- og Eftermiddagstimerne og i Fritiden modtage 3-4 Timers daglig Undervisning i Fabriksskolerne.

s. 209

Af de i det af Indenrigsministeriet udgivne Skrift om Arbejdernes økonomiske Vilkaar (...) meddelte Oplysninger fremgaar det, at den daglige Gjennemsnitsarbejdstid for Børn under 13 Aar i 1872 var

For København	6,4	Timer	med	0,8	Timers	Hviletid
- Sjælland uden for København	9,2	-	-	1,6	-	-
- Lolland-Falster	7,9	-	-	1,4	-	-
- Bornholm	13,1	-	-	1,9	-	-
- Fyn	7,3	-	-	1,0	-	-
- Jylland	8,0	-	-	0,8	-	-

Endskjønt disse Tal navnlig for Lolland-Falsters Vedkommende maaske ikke kunne gjælde for absolut nøjagtige, da det Antal Personer, for hvilke Oplysninger foreligge er forholdsvis ringe, vise de dog utvivlsomt, at der før Lovens Ikrafttræden i Fabrikkerne har været stillet Fordringer til Børnenes Arbejdskraft, som – naar Hensyn tages til det Antal Timer, der desuden medgaa til Skolegangen – gjøre Betydningen af Lovens regulerende Bestemmelser indlysende.

Dette fremgaar tydeligst af den i det nævnte Skrift (...) givne Tabel, ifølge hvilken der af det Antal Børn, for hvilke der forelaa Oplysninger, blev arbejdet 8 Timer daglig eller derover af [\[4\]](#)

I København	14,4	pCt.
- Kjøbstæderne	30,4	pCt.

- Landdistrikterne 85,0 pCt.
- Hele Kongeriget 33,7 pCt.

s. 210

Grunden til, at Forholdene i de Københavnske Fabriker stille sig ulige gunstigere end i Landets øvrige Fabriker, maa navnlig søges deri, at Skolegangen i København er daglig og henlagt til Tider paa Dagen, der forhindrer Børnenes Anvendelse til Arbejde i Fabriker i den halvdel af Dagen, i hvilken Skoletimerne ere lagte, ligesom paa den anden Side de særdeles ugunstige Forhold i Landdistrikternes Fabriker skyldes dels den gjennemgaaende almindelige andendags Undervisning med sin Skolegang 2 a 3 halve Dage om Ugen (der tilsteder en meget udstrakt Anvendelse af Børnenes Tid til Arbejde), dels den Omstændighed, at flere af de større Fabriker paa Landet have etableret *særlige Fabriksskoler*, hvor Undervisningen er afpasset efter Fabrikens Tarv. At der paa den sidste Maade tidligere har fundet en utilbørlig Benyttelse af Børnenes Tid og Kræfter Sted er jo bekjendt nok. Der skal her kun mindes om, at det ikke er mere end et Par Aar siden, at Børnene i en slig Fabrik med egen Skoleundervisning bleve benyttede om Sommeren 15 og om Vinteren 14 Timer daglig – dog med Undtagelse af Lørdagen, hvor der om Eftermiddagen meddeltes dem 4 Timers Undervisning suppleret med 2 Timers Undervisning Søndag Morgen. Saaledes vare nu ganske vist ikke Forholdene i nogen Fabrik ved den Tid, paa hvilken Fabrikloven blev givet, men at Børnenes Arbejdstid i slige Fabriker paa Landet dog langt overgik, hvad man kan anse for svarende til de Krav paa Fritid, som deres legemlige og aandelige Udvikling stiller, kan ses deraf, at der fra en større Fabrik indkom Andragende om Tilladelse til at benytte Børn til Arbejde fra Kl. 6 Morgen til Kl. 6 Aften med 1½ Times Fritid; Undervisningen skulde da meddeles i Aftentimerne Kl. 6½-8. Andragendet blev selvfølgelig afslaaet.

Hvor Undervisningen er Andendags, har man tidligere anvendt Børn til Arbejde i de 3 á 4 ugentlige skolefrie Dage 12 á 14 Timer itræk, Skoledagen derimod kun 4 á 6 Timer eller i enkelte Tilfælde maaske slet ikke. En slig Fordeling af Arbejdstiden maa – selv naar det samlede ugentlige Antal Arbejdstimer ikke overskrider det Antal, som faas ved Lovens daglige 6½ Arbejdstimer – betragtes som særdeles uheldig.

Da en slig Skolegang kun finder Sted i enkelte mindre Købstæder samt i Landdistrikterne, hvor Tilgangen til Børn til Fabrikerne ikke er særdeles rigelig, har Gjennemførelsen af Lovens Bestemmelser om den daglige Arbejdstids Indskrænkning til 6½ Timer ikke kunnet Andet end paa Steder, hvor der findes flere Fabriker med omfattende Anvendelse af Børnearbejde, fremkalde en Mangel paa den ungdommelige Arbejdskraft. Følgen deraf har som ovenfor berørt været, dels at man har maattet søge at erstatte den ikke tilstrækkelige Arbejdskraft ved Anvendelsen af voxne kvindelige Arbejdere, som dog ikke overalt have været at faa i tilstrækkeligt Antal.

Da det samlede Antal af de i de Københavnske Fabriker i Slutningen af 1874 beskæftigede Børn, nemlig af Mandkøn 550, Kvindeskøn 187, i alt 737, til trods for de ovennævnte Bestræbelser for at inddrage alle de større Bedrifter, om hvilke man erholdt Kundskab, syntes forholdsvis ringe i Sammenligning med det Antal Børn, som efter Resultaterne af en i 1873 af Skoledirektionen foranstaltet Undersøgelse (...) maatte antages at beskæftiges med Arbejde udenfor Skoletiden, har Tilsynet med velvillig Understøttelse af Skoledirektørerne i København og Frederiksberg Sogn i begyndelsen af December 1874 ladet foretage en Undersøgelse om Beskaffenheden af det Arbejde, med hvilket Børnene beskæftiges udenfor Skoletiden.

s. 211

De indkomne udfyldte Lister[5] – i alt ca. 400 Stykker – have givet følgende almindelige Resultater for *de offentlige Københavnske Almueskoler* Vedkommende:

	Skolernes Elevtal	der benyttes		
		til Fabriks- arbejde pCt.	til Bygang pCt.	I alt til Arbejde pCt.
Betalingsskolernes[6] Drengeskasser	2.643	10,4	19,8	30,2
- Pigeklasser	2.343	2,0	8,6	10,6
Friskolernes Drengeskasser	2.442	23,0	18,3	41,3
- Pigeklasser	2.495	5,8	22,2	28,0
Fattigvæsenets Skoler og Extraskoler:				
Drenge	188	3,2	16,5	19,7
Piger	317	1,3	23,9	25,7
Alle Skoler tilsammen: Drenge	5.173	16,3	19,4	35,7
Piger	5.154	3,8	16,1	19,9
Ialt	10.227	10,0	17,8	27,8

Af det Antal Børn, der besøge de offentlige Københavnske Almueskoler, søge saaledes ca. 28 Procent Beskæftigelse udenfor Skoletiden, men kun en Trediedel af dette Antal ved fast Arbejde i Fabriker eller Værksteder. At Friskolerne levere det ulige større Kontingent af Arbejdere og navnlig af "faste" Arbejdere er jo naturligt nok. Efter Kjøen er Forholdet som det vil ses saaledes, at over 1/3 af Drengene søge Arbejde (dette fordelt omtrent lige mellem Fabrikarbejde og Bygang), hvorimod kun 1/5 af Pigeklassernes Elever søge Arbejde hovedsagelig som Medhjælp i private Huse. Med Hensyn til Børnenes Alder fortjener det at bemærkes, at 1/6 af de med Bygang beskæftigede Børn er under 10 Aar.

Ministerialtidende B 1875, s. 199-211.

[1] Halvdelen af København, Sjælland, Bornholm, Lolland og Falster

[2] Den anden halvdel af København, Fyn og Jylland

[3] Af andre Bedrifter, i hvilke der dog i mindre Maalestok har fundet Natarbejde Sted ogsaa for Børns Vedkommende, kan anføres enkelte Avistrykkerier.

[4] For de forskellige Landsdele stiller Forholdet sig saaledes:

Sjælland uden København 48,1 pCt.

Lolland-Falster 42,0 pCt.

Bornholm 96,0 pCt.

Fyn 19,1 pCt.

Jylland 38,6 pCt.

[5] Lister eller skemaer, der var et resultat af undersøgelsen af børnenes arbejde uden for skoletiden

[6] Betalingsskolen var en del af den kommunale skole. Men i modsætning til friskolen, hvor undervisningen var gratis, betales der 1 krone om måneden for skolegang i betalingsskolen. Derfor blev den også kaldt kroneskole